

Trends in leermiddelen

Leermiddelenmonitor 07-12

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Trends in leermiddelen

Leermiddelenmonitor 2007-2012

In 2012 brengt het Kenniscentrum Leermiddelen (KCL) van SLO voor de vijfde achtereenvolgende keer de Leermiddelenmonitor uit, het jaarlijkse onderzoek naar (het gebruik van) leermiddelen in het Nederlandse primair, voortgezet en speciaal onderwijs. Dit lustrum is aanleiding om terug te kijken op de resultaten over de periode 2007-2012. In deze publicatie zetten we de trends in het gebruik van leermiddelen op een rij, die de afgelopen vijf jaar zijn waargenomen. Kennis van deze trends kan een bijdrage leveren aan het denken over en het beleid ten aanzien van de aanschaf en het gebruik van leermiddelen.

Onderzoeksopzet

Alle vijf jaren was een digitale vragenlijst de basis voor de Leermiddelenmonitor. Jaarlijks is de vragenlijst op onderdelen aangepast. De eerste drie jaren werden alleen leraren in primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo), speciaal basisonderwijs (sbo) en voortgezet speciaal onderwijs (vso) bij het onderzoek betrokken. De laatste twee jaren kregen ook leidinggevendenden uit een digitale vragenlijst voorgelegd. De vragen hadden betrekking op het gebruik van leermiddelen, het ontwikkelen en delen van leermiddelen, de kwaliteit van leermiddelen en het beleid ten aanzien van het gebruik en de aanschaf van leermiddelen.

Bij de onderzoeken ten behoeve van de Leermiddelenmonitor 10/11 en 11/12 werkte KCL samen met OIG (de Onderwijs Innovatiegroep). Door deze samenwerking heeft het onderzoek een steviger onderbouwing gekregen en is er grote winst geboekt ten aanzien van betrouwbaarheid en representativiteit.

De uitkomsten van de Leermiddelenmonitor 11/12 en de waargenomen trends zijn besproken in een expertbijeenkomst met leraren en leidinggevendenden uit het vo. Het lag in de bedoeling ook voor het primair en speciaal onderwijs dergelijke bijeenkomsten te organiseren, maar deze konden door gebrek aan deelname helaas geen doorgang vinden.

Opzet publicatie

In deze Leermiddelenmonitor 07-12 worden de trends beschreven in het gebruik van leermiddelen, het ontwikkelen en delen van leermiddelen en leermiddelenbeleid. De trendbeschrijving die in deze publicatie gepresenteerd wordt, is gebaseerd op gegevens die minimaal drie jaar onderzocht zijn. Dat betekent concreet dat alleen verslag wordt gedaan van bevindingen die uit de antwoorden van leraren uit het primair en voortgezet onderwijs naar voren kwamen. Leraren uit het sbo, vso en leidinggevendenden uit alle sectoren worden immers pas sinds twee jaar systematisch bevraagd. Ook het thema 'kwaliteit van leermiddelen van eigen en gevonden materiaal' is om die reden niet bij de trendbeschrijving betrokken.¹ De uitkomsten van de expertbijeenkomst zijn gerapporteerd voor zover ze mogelijke verheldering bieden voor de uitkomsten van het onderzoek.

---

¹ Deze aspecten zijn wel terug te vinden in de Leermiddelenmonitor 10/11 en 11/12.

Hierna worden eerst de belangrijkste uitkomsten uit de Leermiddelenmonitor 07-12 op een rij gezet. Daarna wordt in drie hoofdstukken ingegaan op de deelonderwerpen van het trendonderzoek:

- gebruik van leermiddelen;
- ontwikkelen en delen van leermiddelen;
- leermiddelenbeleid.

Belangrijkste uitkomsten

Gebruik van leermiddelen

De cijfers ten aanzien van het gebruik van leermiddelen zijn de afgelopen jaren weinig veranderd. De methode was en is het belangrijkste hulpmiddel dat de leraar gebruikt bij het onderwijs. Meer dan 80% van de leraren in het po en bijna 80% van leraren in het vo vertrouwen geheel of voor het grootste deel op de methode. De meeste leraren variëren op de methode door gebruik te maken van gevonden materiaal of materiaal dat zij zelf ontwikkelen.

In de afgelopen vijf jaar is de verhouding tussen methodisch materiaal aan de ene kant en eigen of gevonden materiaal aan de andere kant in het po ongeveer gelijk gebleven en in het vo licht verschoven in de richting van eigen of gevonden materiaal. Daarbij is opvallend, dat leraren elk jaar zeiden te verwachten dat het toekomstig gebruik van methoden (veel) minder zou zijn. Ondanks die verwachtingen bleef de verhouding tussen het gebruik van methoden ten opzichte van het gebruik van eigen of gevonden materiaal nagenoeg onveranderd (ongeveer 2/3-1/3).

De leraren die voornamelijk of alleen uitgaan van de methode, gaan voor het grootste deel flexibel met de methode om. Zij slaan delen uit de methode over of wisselen het werken uit de methode af met de inzet van ander materiaal.

De eigen en gevonden materialen worden voornamelijk ingezet om te oefenen, om uit te leggen en om te demonstreren. In po worden die materialen ook vaak ingezet om te remediëren. In het vo wordt dit in vergelijking met de andere sectoren vaker ingezet om te toetsen.

De afgelopen jaren was in vo en po jaarlijks slechts een geringe stijging in het gebruik van digitaal materiaal waarneembaar. Die stijging bleef telkens achter bij de uitgesproken verwachtingen. In het onderzoek van 11/12 zien we een duidelijke trendbreuk in de cijfers. In 11/12 is een sterke vooruitgang merkbaar in het gebruik van digitaal leermateriaal in po en vo. In het po is het gebruik gestegen van 23% in 10/11 naar 43% in 11/12 en in het vo van 26% in 10/11 naar 39% in 11/12.

In het vo² is het ELO-gebruik de afgelopen vijf jaar gestegen van 44% naar 72%.

Ontwikkelen en delen van leermiddelen

Gezien over een periode van drie jaar is het percentage leraren in het vo dat zelf materiaal ontwikkelt gelijk gebleven. In het po is dat percentage leraren na een dip vorig jaar weer terug op het niveau van twee jaar geleden.

Door de jaren heen is het bieden van differentiatiemogelijkheden voor leraren in het po de voornaamste drijfveer om zelf materiaal te ontwikkelen. Leraren in het vo vinden dat ook van belang, maar belangrijker vinden ze het om te kunnen bieden wat de methode niet biedt.

Over meerdere jaren gezien, ligt het percentage leraren dat zelfgemaakt materiaal met anderen deelt boven de 90%. Zij delen vooral met directe collega's. Twee jaar geleden deelden leraren meer met collega's buiten school dan het jaar ervoor, maar die stijging zette dit jaar niet door. Ongeveer een derde van de leraren maakt gebruik van internetsites of digitale community's om het zelfgemaakte materiaal met collega's buiten de eigen school te delen.

2 Het ELO-gebruik in het primair onderwijs is niet onderzocht, ervan uitgaande dat in het po niet of nauwelijks gebruik gemaakt wordt van een elektronische leeromgeving.

Leermiddelenbeleid

In de loop der jaren zijn schoolleiders steeds bepalender geworden bij de beslissing of er leermiddelen aangeschaft kunnen worden. Ook bij de beslissing welke leermiddelen worden aangeschaft zien we een langzaam groeiende invloed van schoolleiders. Zowel in po als in vo komt het maar zelden voor dat individuele leraren beslissen of en zo ja, welke leermiddelen aangeschaft worden.

De laatste drie jaar is er in po en vo is op steeds meer scholen sprake van leermiddelenbeleid. In het vo is die trend het sterkst waarneembaar.

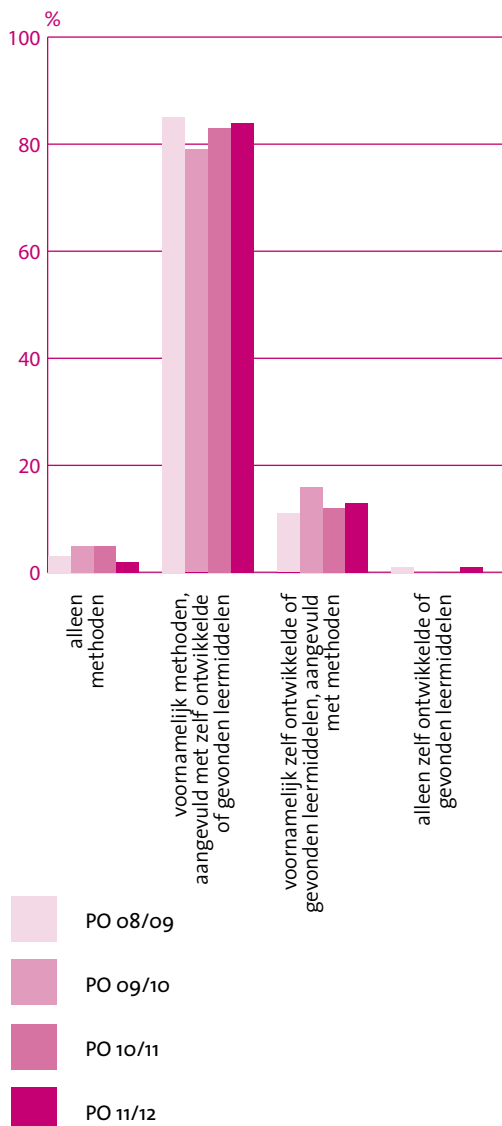
Welke leermiddelen gebruiken leraren?

In de afgelopen jaren dat de Leermiddelenmonitor is uitgevoerd, is steeds onderzocht welke leermiddelen leraren gebruiken en hoe zij deze gebruiken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen methoden en niet-methodegebonden leermiddelen, en tussen papieren en digitale leermiddelen.

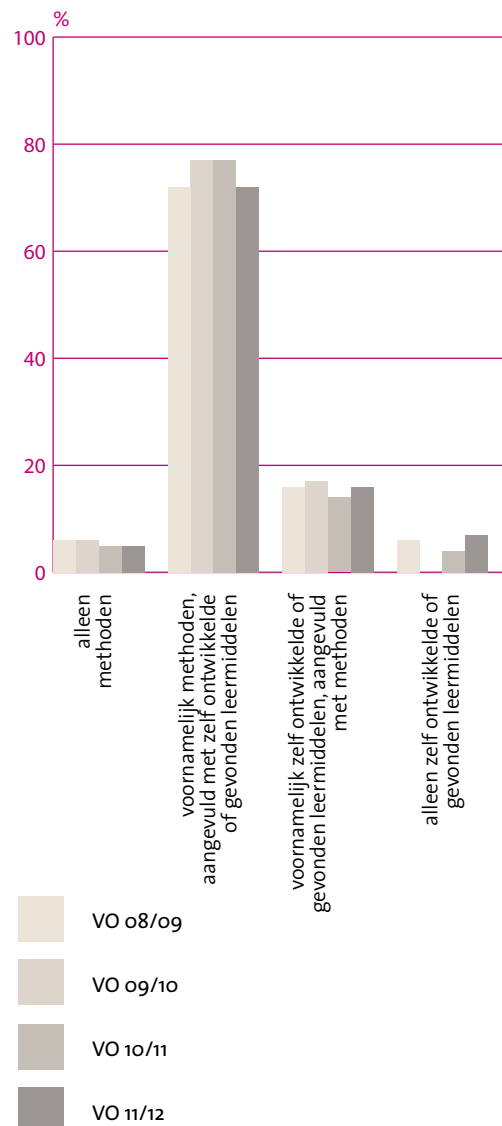
Methode blijft basis

Na vijf jaar Leermiddelenmonitor wordt duidelijk dat de meeste leraren po en vo de methode als basis zien om hun onderwijs te verzorgen (respectievelijk grafiek 1 en grafiek 2). De methode vullen zij aan met zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen³. Slechts een kleine groep gebruikt alleen methoden of alleen zelf ontwikkelde/gevonden leermiddelen. Dit beeld is bijna onveranderd gebleven in de jaren dat de Leermiddelenmonitor is uitgevoerd.

Grafiek 1. Soorten leermiddelen die po-leraren gebruiken

Grafiek 2. Soorten leermiddelen die vo-leraren gebruiken

³ Zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen (ook wel niet-methodegebonden leermiddelen genoemd) kunnen naast of in plaats van de methode gebruikt worden. Ze kunnen gemaakt zijn door een leraar, groepen leraren, uitgevers en andere partijen. Een voorbeeld van een niet-methodegebonden leermiddel is een lesbrief van Milieudefensie over regenwouden.

Methodegebruik toch groter dan leraren in eerste monitorjaren dachten

In het po en vo is vier jaar achtereenvolgens gevraagd naar de verhouding tussen het gebruik van methodegebonden leermiddelen en zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen. In al die jaren is gebleken dat leraren meer gebruik maken van methoden dan van zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen. Ongeveer twee derde van de leermiddelen die leraren gebruiken, zijn methoden en een derde is zelf ontwikkeld of gevonden. Opmerkelijk is wel dat leraren elk jaar de verwachting uitspraken 'over 5 jaar' minder methodegebonden leermiddelen te zullen gebruiken. Op basis van deze verwachtingen zou in de loop der jaren een daling van het gebruik van methoden een logisch gevolg zijn. Echter, in het po is het gebruik de afgelopen jaren licht gestegen, dit jaar is het aandeel methodegebonden leermiddelen pas voor het eerst licht gedaald ten opzichte van de voorgaande jaren (grafiek 3).

In het vo is sinds 10/11 een daling in methodegebruik te zien, maar deze is minimaal en staat niet in verhouding tot de uitgesproken toekomstverwachtingen (grafiek 4). Tijdens de expertbijeenkomst die in 2012 is georganiseerd, geven enkele vo-leraren hiervoor als reden dat het zelf ontwikkelen meer tijd kost dan zij in eerste instantie dachten. Daarnaast hebben veel vakken met de komst van de nieuwe schoolboekenmaatregel een nieuwe methode aangeschaft, die leraren eerst goed willen verkennen. Ook het ontbreken van een centrale plek om de kwaliteit van zelf ontwikkelde leermiddelen te bewaken, is volgens vo-leraren geen stimulans om zelf leermiddelen te ontwikkelen.

Flexibel gebruik methode

Leraren die de methode gebruiken, is drie jaar lang gevraagd naar de wijze waarop zij de methode gebruiken (po: grafiek 5, vo: grafiek 6). Resultaten wijzen uit dat leraren flexibel omgaan met de methode. Een ruime meerderheid van de leraren wisselt de methode af met andere leermiddelen of slaat enkele delen van de methode over. In het po is al jaren lang te zien dat leraren vooral bij de zaakvakken en creatieve vakken flexibeler omgaan met de methode.

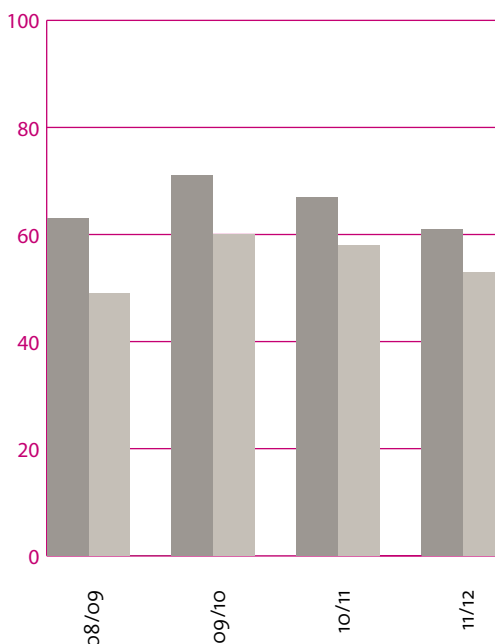
Doeleinden zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen

De doeleinden waarvoor leraren zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen inzetten, laten al meerdere jaren eenzelfde beeld zien. Leraren zetten deze leermiddelen vooral in om te oefenen en om uit te leggen/te demonstreren. Daarnaast laten leraren in het po en vo ook enkele verschillen zien. Zo gebruiken leraren po naar eigen zeggen zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen vooral ook om te spelen, te leren en om te remediëren (grafiek 7). In het vo zetten leraren deze leermiddelen - meer dan in het po - in om te toetsen (grafiek 8).

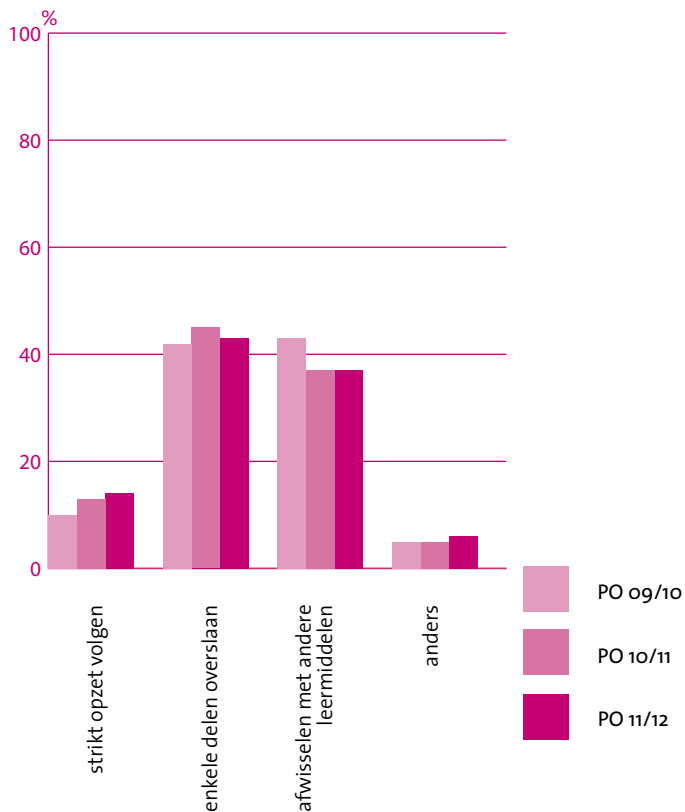
Grafiek 3. Aandeel methodegebonden leermiddelen, nu en in de toekomst, volgens po-leraren

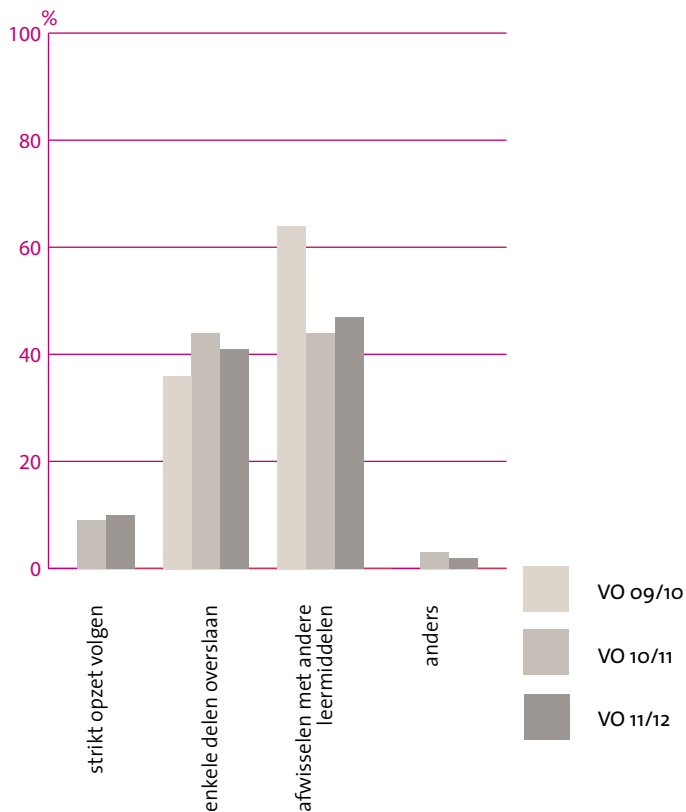
Grafiek 4. Aandeel methodegebonden leermiddelen, nu en in de toekomst, volgens vo-leraren

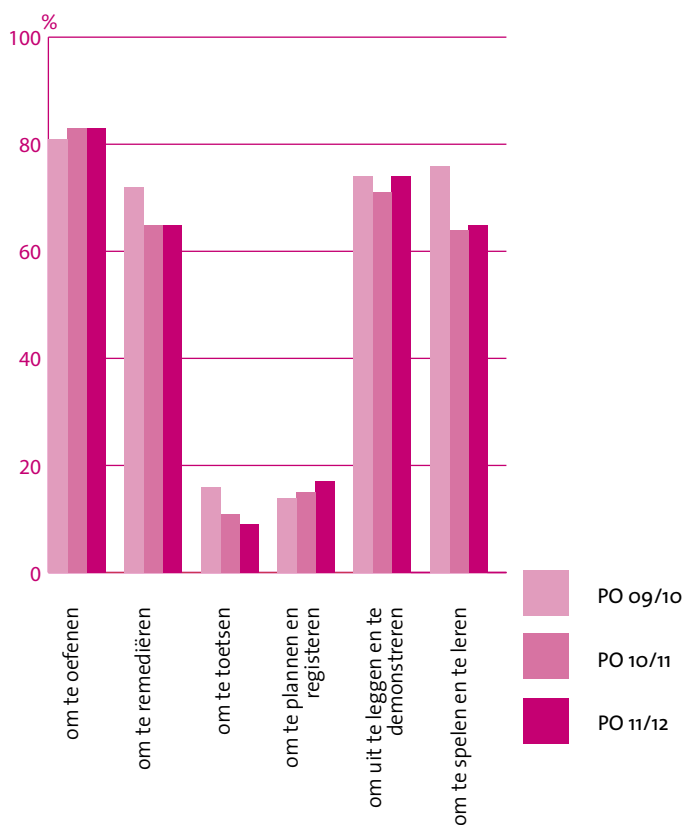
Grafiek 5. Manier waarop de methode gebruikt wordt door po-leraren

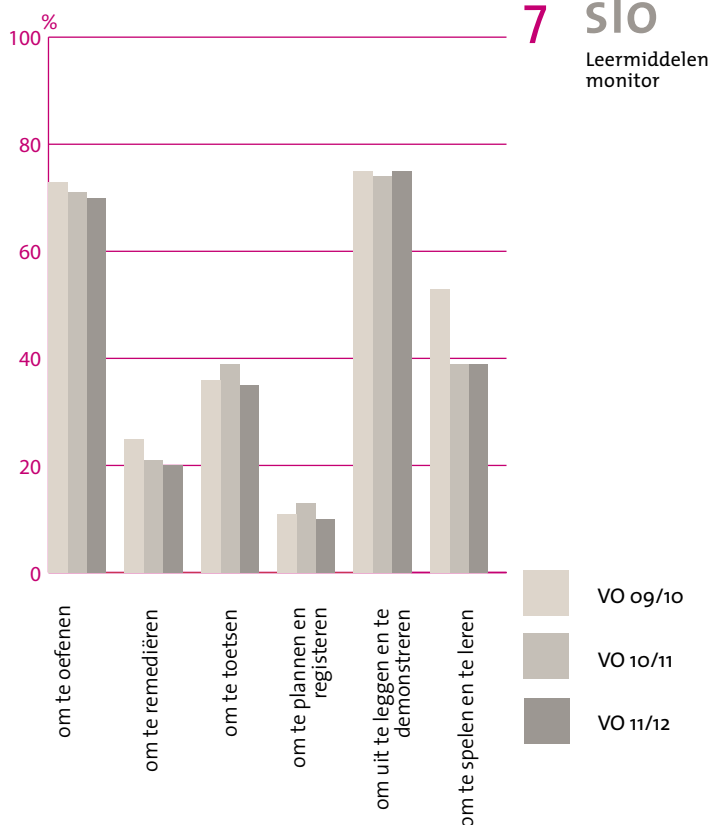
Grafiek 6. Manier waarop de methode gebruikt wordt door vo-leraren

Grafiek 7. Doeleinden waarvoor po-leraren zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen inzetten*

Grafiek 8. Doeleinden waarvoor vo-leraren zelf ontwikkelde of gevonden leermiddelen inzetten*

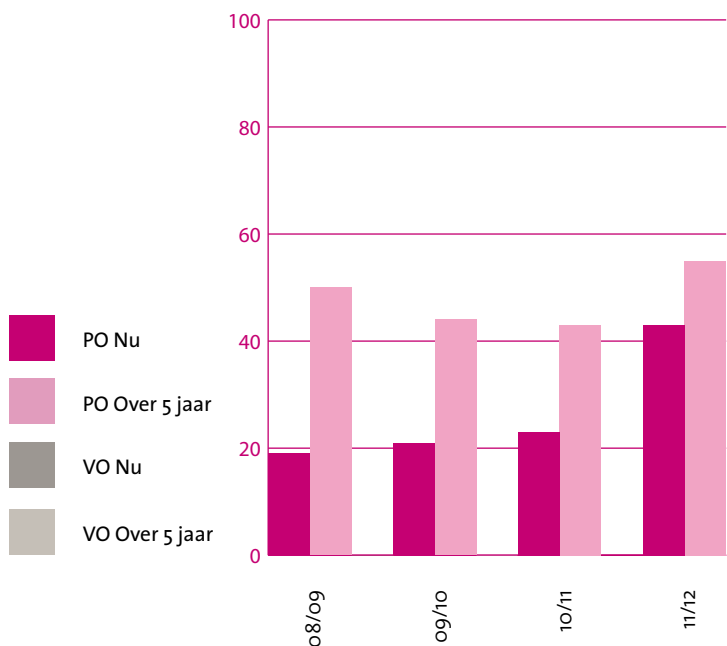
*Leraren konden meerdere antwoorden geven.

*Leraren konden meerdere antwoorden geven.

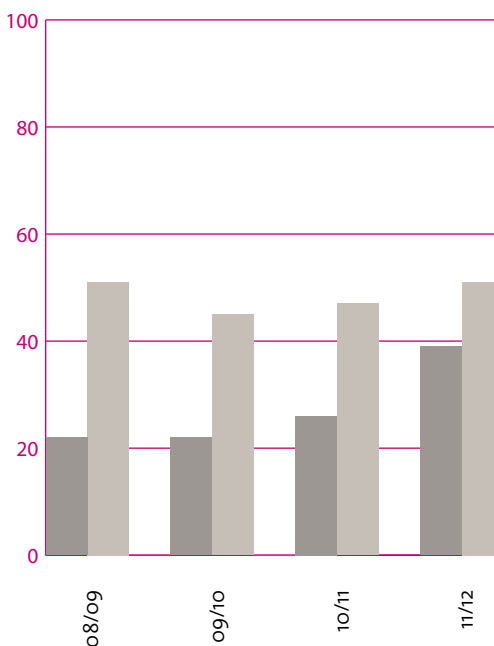
Grotere toename in gebruik digitale leermiddelen

Het gebruik van digitale leermiddelen is dit jaar voor het eerst sterk gestegen. Tot nu toe was er slechts sprake van een minimale groei. In het po is het gebruik gestegen van 23% in 10/11 naar 43% in 11/12 (grafiek 9) en in het vo van 26% in 10/11 naar 39% in 11/12 (grafiek 10). Papieren leermiddelen worden volgens leraren nog steeds het meest gebruikt, maar de groei van digitale leermiddelen die leraren al een aantal jaren verwachtten, wordt nu pas duidelijk zichtbaar.

Grafiek 9. Aandeel digitale leermiddelen, nu en in de toekomst, volgens po-leraren

Grafiek 10. Aandeel digitale leermiddelen, nu en in de toekomst, volgens vo-leraren

slo 8

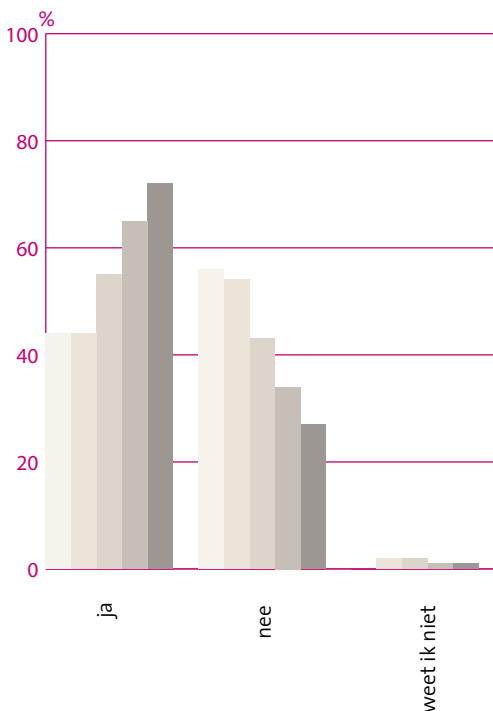
Leermiddelen monitor

Stijgende lijn ELO-gebruik

In de afgelopen vijf jaar is het gebruik van de ELO door leraren in het vo naar eigen zeggen toegenomen (grafiek 11). In 07/08 en in 08/09 maakte 44% van de leraren in het vo gebruik van een ELO. In 09/10 was dat 55%, vorig jaar was dat 65% en dit jaar maakt 72% van de leraren gebruik van een ELO.

Grafiek 11. ELO gebruik in het vo (volgens vo-leraren)

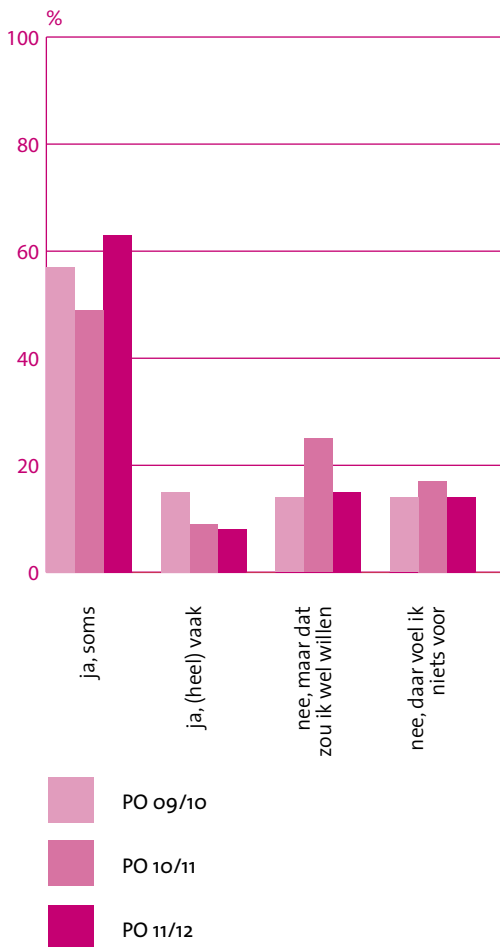
Ontwikkelen en delen leraren hun leermiddelen?

Ontwikkelen leraren zelf leermiddelen en zo ja, in hoeverre delen zij deze met directe collega's en/of collega's van andere scholen? Deze vraag is drie achtereenvolgende jaren gesteld aan leraren in het po en vo.

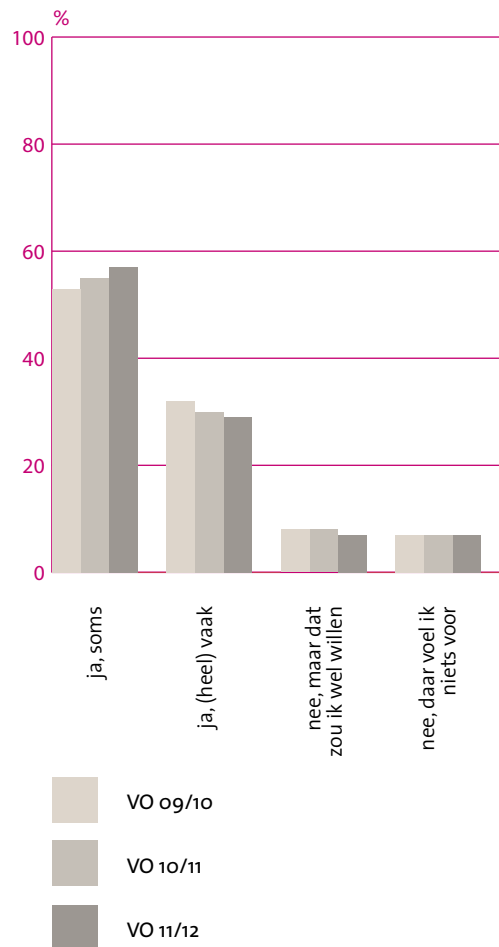
Lichte stijging leraren po dat zelf leermiddelen ontwikkelt

In 10/11 gaf 58% van de po-leraren aan 'soms' of 'vaak' zelf leermiddelen te ontwikkelen. Dit was minder dan in 09/10 (72%; grafiek 12). Dit jaar is er weer een stijging te zien in het aantal po-leraren dat zelf leermiddelen ontwikkelt ten opzichte van vorig jaar: 71% geeft nu namelijk aan dit 'soms' of 'vaak' te doen. Het percentage po-leraren dat aangeeft niets te voelen voor het zelf ontwikkelen van leermiddelen, is nagenoeg gelijk gebleven. Verder is het percentage po-leraren dat aangeeft niet te ontwikkelen maar dat wel zou willen, dit jaar afgenomen (15%) ten opzichte van vorig jaar (25%). Het lijkt er daarmee op dat deze laatstgenoemde groep ook daadwerkelijk is gestart met het zelf ontwikkelen van leermiddelen. In het vo is het aantal leraren dat zelf ontwikkelt nagenoeg gelijk gebleven (twee voorgaande jaren 85%, dit jaar 86%; grafiek 13).

Grafiek 12. Ontwikkelen po-leraren zelf leermiddelen?

Grafiek 13. Ontwikkelen vo-leraren zelf leermiddelen?

Belangrijkste redenen om zelf te ontwikkelen

Leraren in het po noemen al drie opeenvolgende jaren het creëren van differentiatiemogelijkheden als een van de belangrijkste redenen om zelf leermiddelen te ontwikkelen. Leraren in het vo scoren hier over het algemeen wat lager op. Aanbieden wat de methode niet biedt, wordt hier vaker als reden aangevoerd om zelf leermiddelen te ontwikkelen. Voor po-leraren is dit ook een belangrijke reden. Daarnaast ontwikkelen vo-leraren, meer dan po-leraren, voor hun eigen professionele uitdaging.

Tabel 1. Belangrijkste redenen om zelf te ontwikkelen (in %)*

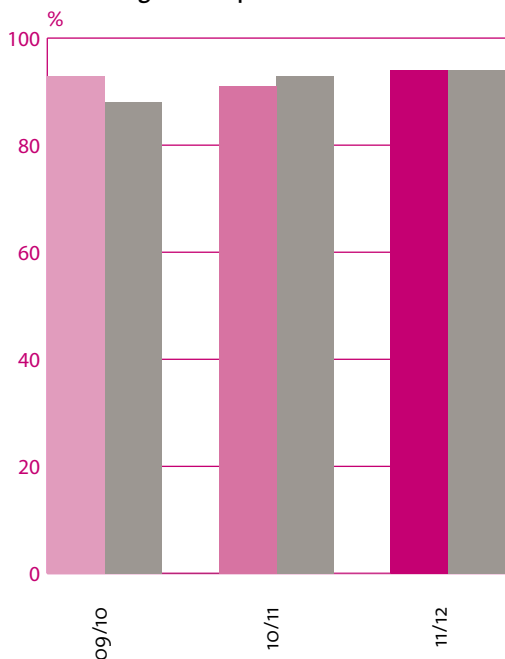
	Differentiatie	Aanbod buiten methode	Eigen professionele uitdaging
PO 09/10	78	52	48
PO 10/11	82	58	40
PO 11/12	74	57	48
VO 09/10	53	60	59
VO 10/11	56	63	54
VO 11/12	53	59	58

* Leraren konden meerdere antwoorden geven.

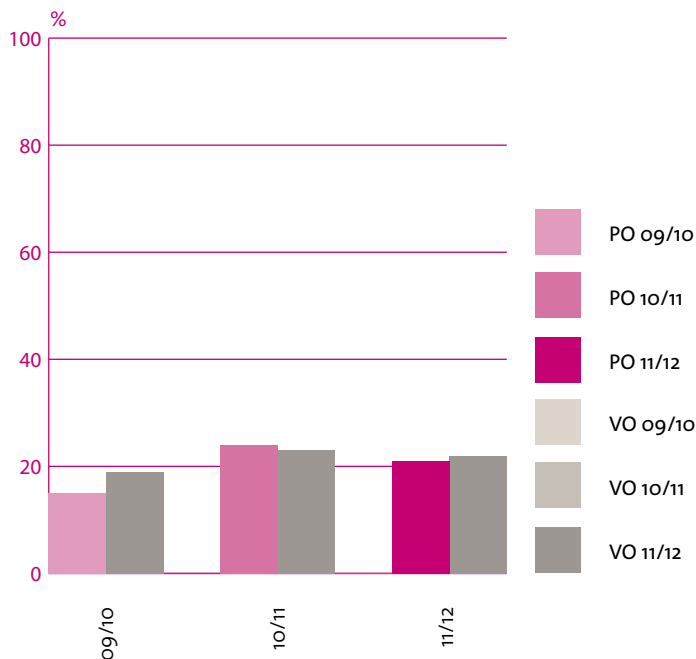
Lichte stijging in delen van leermiddelen

In de afgelopen jaren is gebleken dat bijna alle leraren uit alle sectoren naar eigen zeggen hun zelf ontwikkelde leermiddelen beschikbaar stellen aan collega's. Ten opzichte van drie jaar geleden is er een lichte stijging te zien (grafiek 14). De meeste leraren delen hun zelf ontwikkelde leermiddelen met directe collega's. Vorig jaar was een lichte stijging te zien in het delen met collega's buiten de school. Dit jaar is het delen buiten de school juist weer iets gedaald ongeveer gelijk gebleven ten opzichte van vorig jaar (grafiek 15).

Grafiek 14. Het beschikbaar stellen van (delen van) zelf ontwikkelde leermiddelen aan collega's door po en vo-leraren

Grafiek 15. Delen van zelf ontwikkelde leermiddelen door po en vo-leraren *buiten de school*

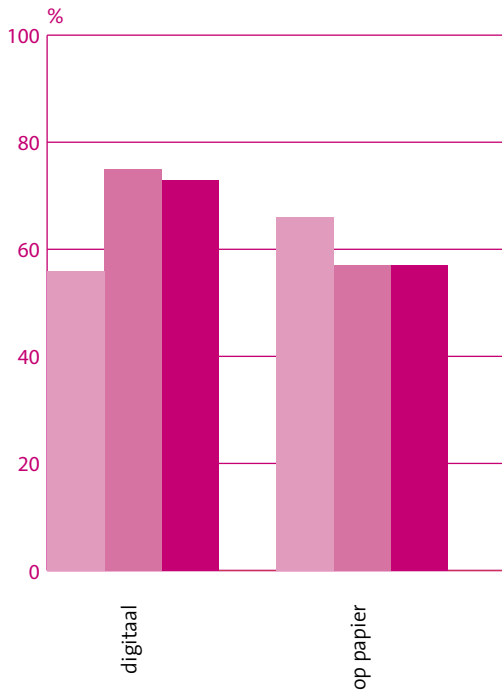

Delen binnen en buiten de school

In de manier waarop leraren hun leermiddelen binnen en buiten de school delen, is volgens leraren weinig veranderd ten opzichte van vorige jaren. Ook de wijze waarop binnen de school gedeeld wordt, op papier (bijvoorbeeld door het in de koffiekamer of in de bibliotheek te leggen) of digitaal (via de mail of ELO) is niet veel gewijzigd (grafiek 16 en 17).

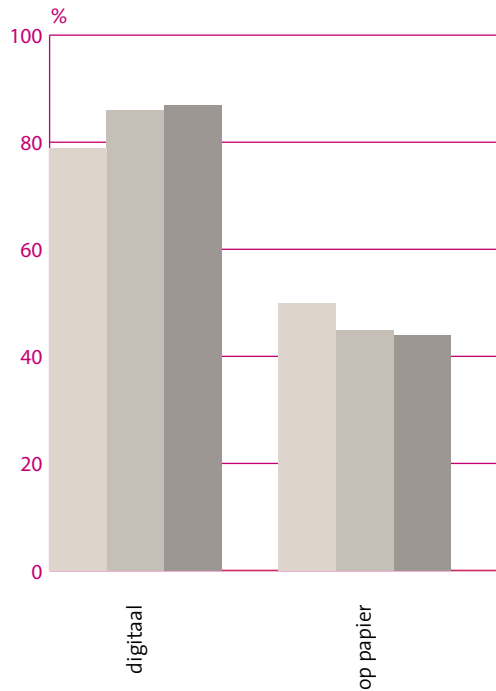
Vorig jaar was er een verandering te zien in de manier waarop leraren hun leermiddelen buiten de school deelden. Er werd veel meer dan het jaar daarvoor geplaatst op daarvoor bestemde open sites en er werd ook veel meer overhandigd aan (bekende) contacten. Ten opzichte van vorig jaar is er dit jaar weinig veranderd in de manier waarop leermiddelen buiten de school gedeeld worden (grafiek 18 en 19). In het po is men zelfs minder gaan plaatsen op open sites (10/11: 33%, 11/12: 28%). In het vo is dit percentage licht gestegen van 33% vorig jaar naar 35% dit jaar.

Grafiek 16: Wijze waarop po-leraren binnen de school eigen ontwikkelde leermiddelen delen

* leraren konden meerdere antwoorden geven.

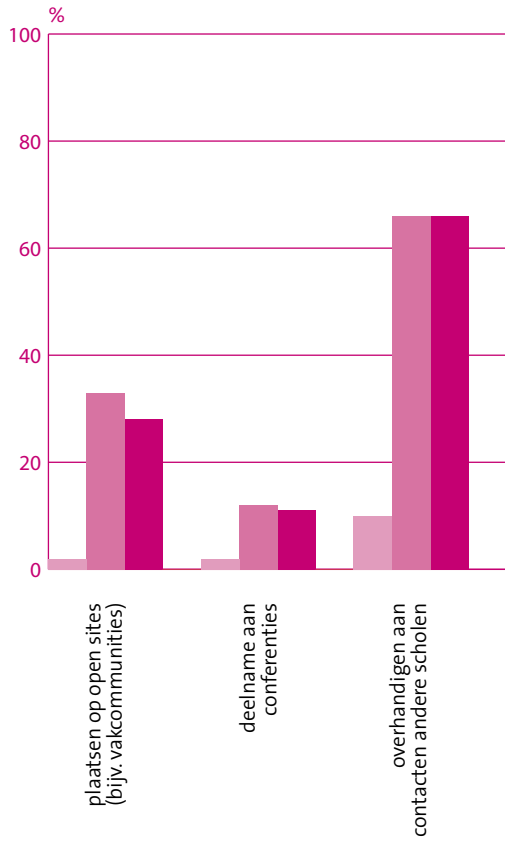
Grafiek 17: Wijze waarop vo-leraren binnen de school eigen ontwikkelde leermiddelen delen

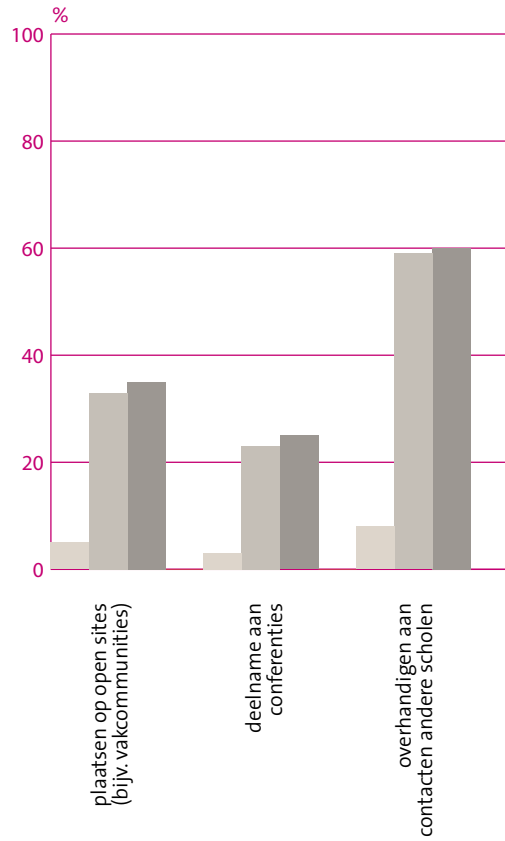
* leraren konden meerdere antwoorden geven.

Grafiek 18: Wijze waarop po-leraren buiten de school eigen ontwikkelde leermiddelen delen*

Grafiek 19: Wijze waarop vo-leraren buiten de school eigen ontwikkelde leermiddelen delen*

* Leraren konden meerdere antwoorden geven.

* Leraren konden meerdere antwoorden geven.

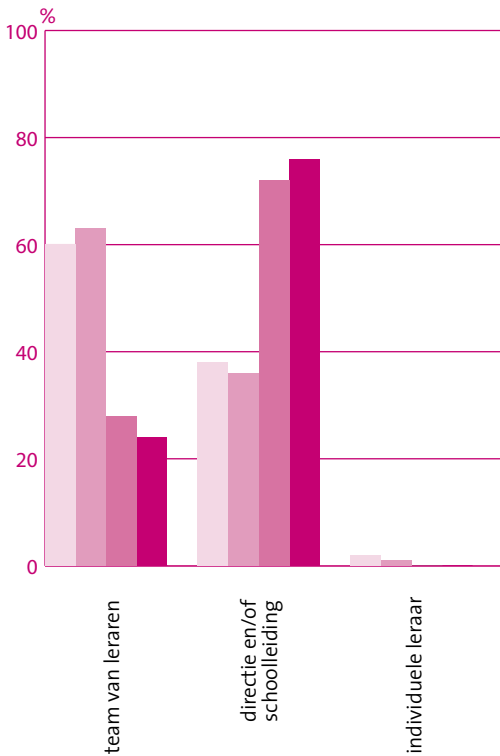
Leermiddelenbeleid

Een viertal jaren is gevraagd wie er in hoofdzaak beslist over de aanschaf van leermiddelen. Ook is nagegaan of er een leermiddelenbeleid is en hoe dit beleid tot stand is gekomen.

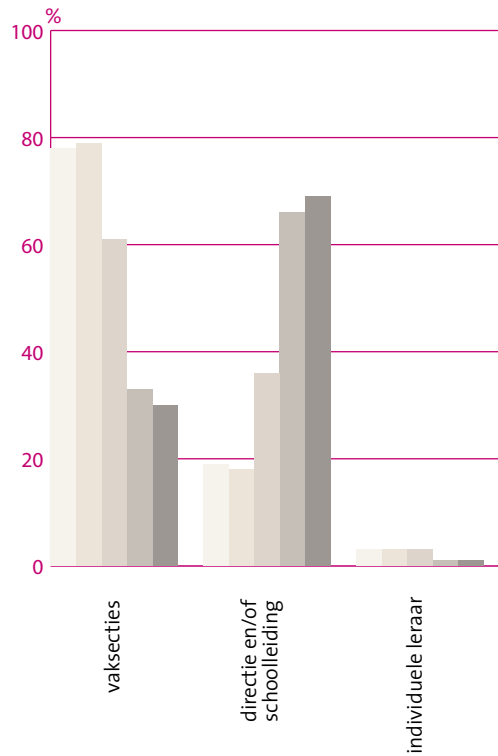
Rol leidinggevenden bij aanschaf leermiddelen

De rol van team van leraren (po) en vaksecties (vo) bij het beslissen *óf* er nieuwe leermiddelen aangeschaft mogen worden, is de afgelopen jaren minder groot geworden (grafiek 20 en 21). Daarentegen is de rol van de schoolleiding in de loop der jaren groter geworden.

Grafiek 20: Wie beslist er volgens po-leraren *óf* er leermiddelen aangeschaft mogen worden?*

Grafiek 21: Wie beslist er volgens vo-leraren *óf* er leermiddelen aangeschaft mogen worden?

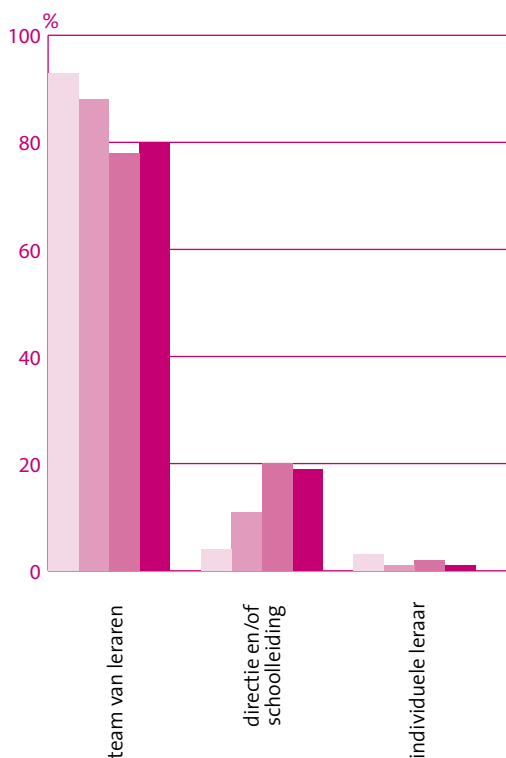

*In 09/10 is deze vraag niet gesteld aan po-leraren.

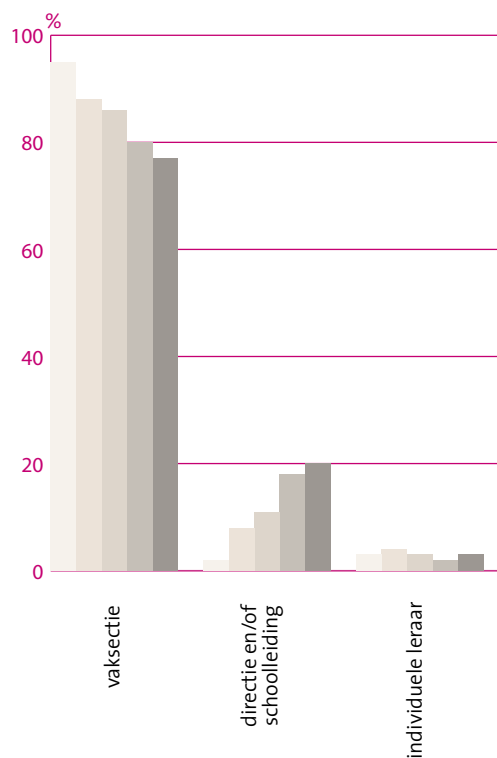

De afgelopen jaren is de rol van leraren in het po en in het vo ook minder groot geworden bij het beslissen welke leermiddelen aangeschaft mogen worden, ten gunste van de rol die schoolleiding hierbij speelt. Toch hebben leraren nog wel een beduidend grotere rol dan de schoolleiding (grafiek 22 en 23).

Grafiek 22: Wie beslist er volgens po-leraren welke leermiddelen aangeschaft mogen worden?*

Grafiek 23: Wie beslist er volgens vo-leraren welke leermiddelen aangeschaft mogen worden?*

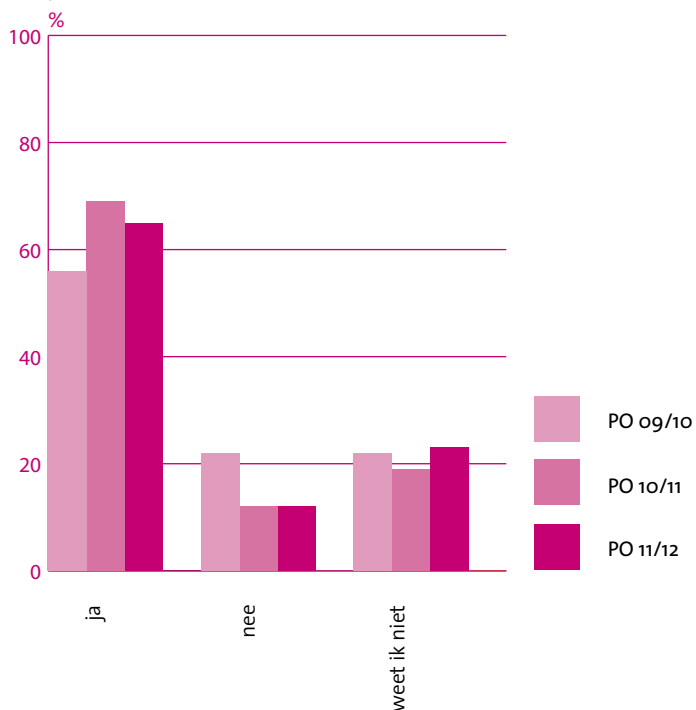
*In 09/10 is deze vraag niet gesteld aan po-leraren.

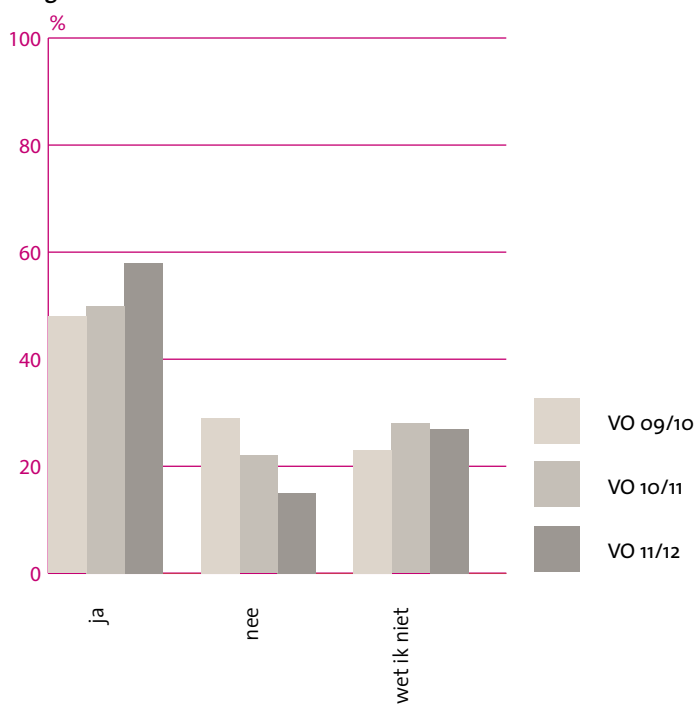
Leermiddelenbeleid

Het lijkt erop dat er langzamerhand op steeds meer scholen beleid wordt gemaakt ten aanzien van de inzet van leermiddelen. Dit jaar zegt 65% van de po-leraren (grafiek 24) en 58% van de vo-leraren (grafiek 25) dat er leermiddelenbeleid is. Vooral in het vo is een stijgende trend te zien in het aantal leraren dat zegt dat er een leermiddelenbeleid is. In het po liggen de percentages ongeveer gelijk met vorig jaar. Verder blijkt na 3 jaar dat ongeveer een vierde van de leraren niet weet of er een leermiddelenbeleid is.

Grafiek 24. Is er een leermiddelenbeleid volgens po-leraren?

Grafiek 25. Is er een leermiddelenbeleid volgens vo-leraren?

Colofon

© 2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede.

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs:

Chantal Blockhuis, Gemma Corbalan, Marieke ten Voorde, Hans de Vries

De Leermiddelenmonitor 2007-2012 kwam tot stand in samenwerking met de Onderwijs Innovatiegroep (OIG).

Ontwerp:

BuroDaan, grafische vormgeving Markelo

Fotografie:

humantouchphotography.nl

Informatie:

SLO
Secretariaat Kenniscentrum Leermiddelen (KCL)
Postbus 2041, 7500 CA Enschede
Telefoon: (053) 4840 666
E-mail: sec-kcl@slo.nl

Meer informatie:

www.leermiddelenmonitor.nl
www.slo.nl
www.leermiddelenplein.nl

AN-nummer:

7.6520.498

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40

F 053 430 76 92

E info@slo.nl

www.slo.nl

slo